

Dede Korkut ve Göç*

Dede Korkut and Migration

Dr. Fırat YALDIZ**

Özet

Bu çalışmada, Dede Korkut Kitabı'nda yer alan 12 boy içerisindeki, göç bağlamında değerlendirilebilecek olay ve olgulara ilişkin ayrıntılar incelenecektir. Bu bağlamda, göç, göç kültürü, uyum, entegrasyon ve asimilasyon gibi, günümüz göç tartışmaları açısından önem arz eden kavramlar, uluslararası ilişkiler bakış açısıyla değerlendirilecektir. Ancak bu değerlendirme, uluslararası sistemin güncel tartışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu güncel kavramların, Dede Korkut Kitabı'nın anlattığı tarihsel döneme ait kavramlar olmadığına bilinciyle ve bir anakronizm hatasına düşmemek çabasıyla yapılacaktır. Türk milleti, binlerce yıldır sürmekte olan göç hareketlerinin bir sonucu olarak, Orta Asya'dan Balkanlar'a, Avrupa'dan Amerika'ya kadar dünyanın birçok bölgesinde yerleşik bir hâle gelmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan göç olgusuna ilişkin ayrıntıların, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız, soydaşlarımız ve akraba topluluklarımızın bugün ve hatta gelecekte karşılaşacakları sosyal, siyasal ve ekonomik ortam açısından tarihsel ve toplumsal izdüşümlerinin araştırılmasında büyük yarar görülmektedir. Bu bağlamda, Dede Korkut gibi, Türk Dili ve Türk Edebiyatı açısından başucu eseri sayılabilecek değerli bir kitabın, sosyal bilimlerin diğer alanları tarafından da daha yakından incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmamızın, bu açıdan da özgün olması ve Türk göç tarihi ve uluslararası göç literatürüne değer katabilmesi arzulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Dede Korkut, göç, uyum, entegrasyon, asimilasyon*

Abstract

In this article, the details about the incidents and facts within the context of migration in the 12 episodes of Book of Dede Korkut will be queried. Therefore, the terms important for the migration debates such as migration, migration culture, adaptation, integration, assimilation, etc. will be examined within the perspective of international relations. Turkish nation, settled from Central Asia to Balkans, from Europe to America, as a result of migration movements held in millenniums. Querying for the details on migration in the Book of Dede Korkut will help to ana-

---

* Bu makale ilk olarak, E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen "III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası" (19-23 Ekim 2015, Çeşme-İzmir) adlı kongrede bildiri olarak sunulmuştur. Mevcut makale söz konusu bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Başbakanlık YTB, firatyaldiz@gmail.com

lyze the social, political and economic atmosphere that Turkish citizens kin and related communities living abroad will face with. Therefore, the closer look to the Book of Dede Korkut, as a very important piece of Turkish language and literature, is needed. With this article, contribution to the field of history of Turkish migration and international migration studies is aimed.

Keywords: *Dede Korkut, migration, adaptation, integration, assimilation*

Fuat Köprülü'nün "bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar" sözü, Dede Korkut Kitabı için haklı fakat eksik bir tespittir; çünkü Dede Korkut Kitabı sadece edebî değeriyle sınırlandırılmayacak kadar önemli konulara parmak basmaktadır. Bu noktada üzülenek belirtmek gerekir ki, Dede Korkut Kitabı, Türk bilim dünyası açısından geniş bir bakış açısıyla ilgi görmek yerine, daha çok Türk dili, Türk edebiyatı, Türk halk bilimi araştırmacıları tarafından incelenmiş bir eserdir. Hâlbuki Dede Korkut Kitabı, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, kamu yönetimi, tıp, vb. bilim dalları açısından da son derece önemli ve değerli veriler barındırmakta; göç, diplomasi, idari teşkilatlanma, aile ve toplum yapısı, toplumsal hayat, siyasi hayat gibi alanlarda yapılabilecek çalışmalara derin bir tarihsel altyapı sunmaktadır.

Bu bağlamda, Türk dünyasının en mümbit ve en bakir eserlerinden¹ biri olan Dede Korkut Kitabı'nda yer alan ve Türk milletinin kültürel değişim ve gelişim sürecinin en önemli etkenlerinden biri olan "göç" olgusuna ilişkin ayrıntılar çalışmamızın odak noktasında yer almaktadır. Nitekim Türk tarihinde göç, birçok farklı nedenle birlikte özellikle hayvan beslemek/ hayvanları evcilleştirmek temelinde şekillenen bir yaşam tarzı ve bu yaşam tarzına bağlı ekonomik modelin etkisiyle süreklilik arz etmiştir. Ekici'nin de (2010) yerinde tespitiyle "Asya'nın kuzeyinde ve daha sonraları Orta Asya'da yaşamaya başladıkları ilk dönemlerde benimsedikleri bu yaşam tarzı atalarımızı, sahip oldukları hayvanları sürekli yeni otlak ve sulaklara doğru götürmeye sevk etmiş, başka bir ifadeyle 'göç etmek' onların bir yaşam tarzı haline gelmiştir. Sahip oldukları geçim kaynağını korumak, iyi beslemek, çoğaltmak ve böylece kendi yaşamlarını daimi kılmak için verilen bu mücadele Türklerin sonraki dönemlerde de kolay vazgeçemeyecekleri bir yaşam tarzı olmuştur. Bu yaşam tarzı onların üretim ve tüketim alışkanlıklarını, dünyayı algılayış tarzlarını, kelimelerini, edebiyatlarını, müziklerini ve oyunlarını kısacası yaşamlarındaki hemen her şeyi şekillendirmiştir."

Esas olarak Orta Asya'dan başlayan ve milattan önce dahi var olan göç hareketleri, özellikle Türklerin İslamiyet'i kabulünün ardından daha da hızlanmış ve 17. yüzyıla kadar devam etmiştir.² Nitekim Osmanlı İmparatorluğu döneminde Balkanlar, Orta Avrupa, Orta Doğu ve Afrika'da, Osmanlı tebaası olan otokton halkların yanı sıra Türkler de yaşamaktaydı. 1. Dünya Savaşı sürecinde, özellikle Balkanlar'dan Anadolu'ya geri dönüşler olmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından da, Balkanlar'dan Orta Doğu'ya kadar birçok coğrafyada, sayısal, siyasal ve toplumsal açıdan büyük ve önemli bir soydaş-akraba topluluk nüfusu kalmıştır. Bu dönemlerde yavaşlayan göç hareketleri, Türkiye Cumhuriyeti

¹ Ayrıca, Türeyiş Destanının devamı niteliğindeki -bir Uygur Destanı olan- Göç Destanı gibi destanlar, Dadaloğlu tarafından söylendiği kabul edilen Avşar Elleri gibi Türk halk şiiri örnekleri de, göç olgusu bağlamında değerlendirilebilecek önemli eserlerdir.

² Türk tarihinde göç konusuna ilişkin ayrıntılı bir inceleme için bk. Cezar vd. (2011), Erdoğan vd. (2015), İpek (2006).

döneminde tekrar hızlanmış, 1961'de Almanya ile başlayan işçi göçü³ dalgası Avusturya, Fransa, Belçika, Hollanda vb. ülkelere göçle devam etmiştir. Bunlara ek olarak, beyin göçü olarak değerlendirilebilecek göç hareketlerinin de etkisiyle dünyanın birçok farklı bölgesinde kalıcı hâle gelen önemli bir Türk nüfusu ortaya çıkmıştır. Günümüzde, Dışişleri Bakanlığının verilerine göre Türkiye dışında 5 milyonu aşkın⁴ Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı yaşamakta; Orta Asya'dan Balkanlar'a, Orta Doğu'dan Afrika'ya kadar çok geniş bir coğrafyada da soydaş- akraba topluluklar bulunmaktadır.

Türkiye dışındaki vatandaş-soydaş-akraba topluluk nüfusuna ilişkin güncel rakamsal büyüklük, küresel verilerle doğru orantılıdır. Nitekim Uluslararası Göç Örgütü (IOM), 2015 yılında yayınladığı 2015 Dünya Göç Raporu'nda⁵, BM Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi tarafından hazırlanan Uluslararası Göç 2013 Nüfus Dağılım verilerine⁶ atıfla, uluslararası göçmen sayısını yaklaşık 232 milyon kişi olarak belirtmektedir. Güncel küresel veriler her ne kadar görece büyük olsa da, Sert [2014: 505- 524], göç hareketlerinin insanoğlunun varoluşundan bu yana devam ettiğini ifade etmekte ve son dört yüzyılın göç hareketlerinin üç ana akımdan kaynaklandığını belirtmektedir: (a) 18. ve 19. yüzyıllarda Afrika'dan Yeni Dünya'ya doğru olan köle ticareti, (b) Avrupa'nın yayılma politikasını izleyen (Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya ve Portekiz gibi)⁷ ülkelerin kolonileşme ile birlikte, kendi vatandaşlarını fethettikleri ülkelere yerleştirme politikaları, (c) 1850'li yıllarda başlayıp 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'na kadar süren Kuzey, Güney ve Doğu Avrupa'dan (politik, ekonomik vb. nedenlerle) kaçan kişilerin Amerika'ya göç etmesi. Günümüz göç anlayışını belirleyen en önemli gelişmenin ise, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan politik, ekonomik ve demografik yapı olduğunu vurgulamaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle Batı Avrupa'da ortaya çıkan siyasal ve ekonomik durum, Türkiye'den başlayan işçi göçü dalgalarını da doğrudan etkilemiştir.

Bu çalışmanın ilk (ve genel) amacı, Dede Korkut Kitabı'nın bilim dünyasına sunulmasının üzerinden iki yüz yıl geçmiş olmasına rağmen, hâlen edebiyat araştırmacıları haricinde bilim dünyasının ilgili diğer alanları tarafından hak ettiği genişlikte ve derinlikte tanınmamış/çalışılmamış olmasına itiraz etmektir. İkinci (ve özel) amacı da, Dede Korkut Kitabı'nda yer alan boyların⁸, Türk dünyasının tarihsel gerçekliği olan ve yukarıda kısaca belirtildiği üzere süreklilik arz eden "göç" konusunda taşıdığı son derece anlamlı mesajları ortaya çıkarmak ve uluslararası göç olgusuna ilişkin güncel tartışmalar bağlamında Dede Korkut boylarını incelemektir.

³ Özellikle 1950'li yıllar ve sonrasına ilişkin Türk dış göçü ile ilgili sayısal, siyasal, toplumsal ve ekonomik durum hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Abadan- Unat (2006).

⁴ Dışişleri Bakanlığı, Batı Avrupa ülkelerinde yaklaşık 4 milyon, Kuzey Amerika'da 300.000, Orta Doğu'da 200.000, Avustralya'da ise 150.000 Türk vatandaşının yaşadığını belirtmektedir. "Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları", http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_tr.mfa, 18.10.2015

⁵ Raporun tam metni için bk.: "World Migration Report - 2015", Migrants and Cities: New Partnerships to Manage Mobility", http://publications.iom.int/system/files/wmr2015_en.pdf, 18.10.2015.

⁶ Raporun tam metni için bk. "International Migration 2013 Population Division" <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/wallchart/docs/wallchart2013.pdf>, 18.10.2015.

⁷ Bu ülkelerin arasına, Rusya da eklenebilir.

⁸ Dede Korkut Kitabı'nda yer alan 12 boy için, literatürde "hikâye, destan, masal" gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Ancak, bu kavramların hiçbirinin yeterli olmadığı düşüncesinden hareketle, bu çalışmada Dede Korkut Kitabı'nın kendi tanımlaması da olan "boy" kavramı tercih edilmektedir.

1. Dede Korkut'ta Göç

Ergin [2000: 5- 10], bir eserin millî destan olarak sayılabilmesi için on iki temel özelliğe⁹ sahip olması gerektiğini belirterek "*hülâsa, şekle ait bir iki nokta hariç, Dede Korkut Kitabı bu saydığımız vasıfları ile millî destan olarak Türk milletinin en büyük kültür varlıklarından bir halinde karşımıza çıkmaktadır*" der. Bu bağlamda millî destanın ve dolayısıyla Dede Korkut Kitabı'nın on iki özelliğinden dört özellik, Dede Korkut Kitabı'nın göçle ilişkisini dolaylı açıdan ortaya koymaktadır. Bunların birincisi muhtevanın millet hayatı olmasıdır. Nitekim Dede Korkut boylarında da, göç ve göçebelik, hayatın önemli bir unsuru olarak yer almaktadır. Ergin [2009: 362] bu durumu "*Dede Korkut hikâyeleri göçebe bir cemiyetin hayatını canlandırır. Onun için eserde tabiat ve göçebenin gözündeki kıymetler ön plandadır*" sözleriyle yorumlamaktadır. İkinci özellik, içinde hızlı bir hayat tarzının hüküm sürmesidir. Ergin [2000: 6], "*zaman zaman bir tek cümle ile bir atasözü ile beş yıl, on yıl, on[[beş yıl atlandığını, zamanın üzerinden büyük bir kolaylıkla geçildiğini görürsünüz*" diyerek bu durumu zamansal değişim/ ilerleme ile ifade eder. Üçüncüsü tarihle ilgili olmasıdır. "*Dede Korkut( )'ta da Türk tarihinin derinliklerinde yatan birçok vakalar silsilesinin derin izleri görülür. Bu izler eski Türk tarihinin birçok destanlaşmış unsurları ile Oğuz Türklerinin önce Orta Asya'daki ilk yurtlarında, sonra batıda, Doğu Anadolu ve Azerbaycan sahasında yaşadıkları tarihin geniş akisleri şeklinde karşımıza çıkar*" [Ergin 2000: 6]. Dördüncüsü bir coğrafyaya sahip olmasıdır ve Dede Korkut Kitabı'nda bu coğrafya¹⁰ "*görünüşte ve ön planda Doğu Anadolu ve Azerbaycan sahasıdır. Fakat bunun arkasında ya doğrudan doğruya veya çok defa bu sahaya adapte edilmiş olarak Orta Asya'nın, Türkistan coğrafyasının unsurları*" yatmaktadır [Ergin 2000: 6].

Yukarıda kısaca belirtildiği üzere, Dede Korkut Kitabı, toplum hayatı (göçebe bir toplum), hızlı bir hayat tarzı (göçebe bir hayat tarzı), tarih (9. yüzyılda başlayıp 11. yüzyıla gelen bir takvim) ve coğrafya (Orta Asya ve Türkistan'dan başlayıp, Azerbaycan sahasına ve Doğu Anadolu'ya uzanan bir coğrafi değişim) açılarından çok açık bir göç hikâyesidir. Dede Korkut Kitabı'nda, göçle ilgili başka hiçbir husus olmasa dahi, toplum hayatının ve hayat tarzının, zaman ve mekânın böylesine değişimi ve dönüşümü, göç olgusunun kitabın dolaylı fakat temel unsurlarından biri olduğunu göstermektedir. Üstelik Dede Korkut Kitabı, sadece dolaylı olarak değil, doğrudan vurgularla da bir göç kültürünü tanıtmakta ve yansıtmaktadır. Bu amaçla, Dede Korkut boyları göç olgusuna ilişkin örnek olaylar bağlamında aşağıda incelenecektir.

Bu noktada önemle belirtmek gerekir ki, anakronik bir hata yapmama kaygısıyla Dede Korkut Kitabı'ndaki göç olaylarını kendi zaman ve mekânına ilişkin uzamsal bakış açısıyla değerlendirmek gerekir. Henüz pasaport ve vizenin kullanılmadığı, idari ve siyasi sınırların dahi net olmadığı, devlet aygıtının bürokratik altyapısından ziyade, coğrafi ve ekonomik nedenlerle göçün olduğu kadim bir dönem incelenmektedir. Nitekim Kale [2015: 609] de

⁹ Millî destanın özellikleri şunlardır: (I) Müellifi millettir. (II) Muhtevası millet hayatıdır. (III) Büyük bir kahramanlık menkıbesidir. (IV) Fevkalade yüksek bir coşkunluk ifadesi taşımaktadır. (V) Tabiat unsuru ön plandadır. (VI) Tabiatın tamamlayıcısı olan hayvanlar büyük bir yer işgal etmektedir. (VII) Hızlı bir hayat tarzı hüküm sürmektedir. (VIII) Tarihle ilgilidir. (IX) Bir coğrafyaya sahiptir. (X) Uzun, büyük bir manzum eserdir. (XI) Hikâye, bir kahraman etrafında dönmektedir. (XII) Bağlı olduğu dilin en güzel örneğini teşkil eder.

¹⁰ Dede Korkut Kitabı'nda, doğrudan Oğuzların eski yurdu Altay Dağları ve Baykal Gölü çevresini çağrıştıracak hiçbir yer ismi bulunmamaktadır. Ancak Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı'nın bir Oğuzname olması ve Oğuzların bilinen ilk yurtlarının bu bölgeler olduğunu başka kaynaklar üzerinden bildiğimiz için böyle bir çıkarsama yapmıştır.

"uluslararası göç olgusu günümüzde özellikle göze çarpmasına rağmen yeni bir kavram değildir. Tarihsel süreçte var olmuştur ancak uluslararası sınırların net olarak çizilmeye başlaması ve ulus- devletin ortaya çıkmasıyla oluşturulan vatandaşlık kavramıyla birlikte daha fazla tartışılmaya başlanmıştır" diyerek, uluslararası göç konusuna ilişkin kavram ve gelişmelerin, bu çalışmanın odağında yer alan Dede Korkut Kitabı'nın geçtiği tarihsel dönemden çok daha sonrasına ait olduğunu dolaylı olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla uluslararası sistemde, küreselleşmenin etkisiyle ve özellikle son iki yüzyılda meydana gelen başta savaşlar olmak üzere siyasal gelişmelerin, akademik tartışmaların ve uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler alanlarındaki gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan uluslararası göçe ilişkin asimilasyon, entegrasyon, göçmen gibi kavramların, Dede Korkut boylarını incelerken kullanılması anakronik bir hata olacaktır. Aşağıda yapılacak olan incelemenin, Dede Korkut Kitabı'nın geçtiği döneme ilişkin zaman, mekân, toplumsal yapı ve ekonomik sistem bağlamında ve yukarıda bahsedilen güncel kavramlara ilişkin tarihsel arka planın Dede Korkut Kitabındaki yeri ve rolü üzerinden yorumlanmasını amaçlamaktadır.

(I) Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu: Dirse Han, kırk adamının kıskırtmasıyla oğlu Boğaç Han'ı, bir av sırasında vurur ve öldüğünü zannederek yurduna geri döner. Ancak, annesi Boğaç Han'ı bulur, saklar ve iyileştirir. Bu durumu öğrenen Dirse Han'ın adamları, "*Dirse Han bu durumu öğrenirse, bunu bizim yanımıza bırakmaz ve bizi öldürür*" diyerek, Dirse Han'ı tutsak alarak, kâfir illerine kaçarlar. Annesinin isteği ile Boğaç Han arkadan yetişir ve babasını kurtarır. Bu boyda, politik nedenlerle ve can korkusuyla ana yurttan kaçış (fırar) anlatılmaktadır. Günümüzde de devam etmekte politik nedenlerle ve can korkusuyla ana yurttan kaçış, uluslararası göçün önemli nedenlerinden ve tartışma alanlarından biri olan mülteci (refugee) kavramına ilişkin siyasal ve hukuksal tartışmaların temelinde yer almaktadır. Mülteci kavramı, Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951) ve Ek Protokol (1967) çerçevesinde "*ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasî düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi*" olarak tanımlanmaktadır.¹¹ Dolayısıyla Dirse Han oğlu Boğaç Han Boyunda yer alan anayurttan -kendi zaman ve mekânında doğal ve olağan bir durum olan- politik nedenlerle ana yurttan kaçış, günümüz uluslararası göç olgusunun temel tartışmalarından bir olan iltica konusuna¹² ilişkin tarihsel bir arka plan sunmaktadır.

(II) Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy: Bu boyda, "Dirse Han oğlu Boğaç Han boyu"nun aksine, kâfir askerleri Salur Kazan'ın yurdunu ve mallarını yağmalayarak ve ailesini de esir alarak, ülkelerine dönerler. Salur Kazan ve diğer Oğuz beyleri de, kâfir illerine gidip, esirleri kurtarır ve Şöklü Melik ve adamlarını öldürürler. Bu savaş sırasında, kaçanı kovalamazlar; aman dileyeni öldürmezler. Galip olmalarına rağmen, orada kalmaz ve kendisine ait olanları alıp, anayurtlarına geri dönerler. Bu boyda doğrudan bir göç hadisesi yer almamaktadır; nitekim tutsak alınarak ana yurttan ayrılma olayı, güncel uluslararası göç örnekleri arasında da görülmemektedir. Ancak Salur Kazan ve diğer Oğuz beylerinin, kazanılan büyük zafere rağmen, başka bir memleketin işgal edilmemesi, aman dileyene zulmedilmemesi, kâfir illerinin müslümanlaştırılmaması, Türkleştirilmemesi, çalışmamız açısından asimilasyon olgusu üzerinden değerli bir anlam taşımaktadır. 15. yüzyıl ve sonra-

¹¹ 1951 tarihli Sözleşme ve 1967 tarihli ek protokolün tam metni için bkz.: "Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees", <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.html>, 18.10.2015.

¹² Türkiye'nin yakın geleceğini de etkileyecek güncel sorunları arasında yer alan göç, iltica ve sığınma konularına ilişkin ayrıntılı bir tarihsel ve hukuksal değerlendirme için bk.: Özkan [2013].

sında, Merkantilizm sürecinin bir sonucu olan sömürgecilik döneminin etkisiyle ortaya çıkan "asimilasyon" kavramı, günümüzde uluslararası göç ve diaspora araştırmalarında sıkça tartışılmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nın zaman unsuru, asimilasyon kavramının kullanılmayacağı kadar erken bir dönem olmakla beraber, Salur Kazan ve diğer Oğuz beylerinin davranışları, toplumsal kimlik, diğer toplumlarla ilişkiler ve göç- göçebe kültürüne ilişkin¹³ ipuçları vermektedir.

(III) Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu: Bu boyda, düğün gecesi, Bamsı Beyrek ve adamları Bayburt Hisarı Beği ve adamları tarafından tutsak alınarak, kâfir illerine götürülür. On altı yıl sonra, Bamsı Beyrek esir tutulduğu hisardan kurtularak yurduna geri döner ve diğer Oğuz Beyleri ile birlikte Bayburt Hisarı'nı ele geçirirler. Kâfirin kilisesini yıkıp mescit yaparlar, keşişlerini öldürürler, ezan okuturlar, hutbe okuturlar. Bu boyda, göçe dönüşen bir fetih sürecine rastlamaktayız. Kültüre ve kimliğe ait unsurlar, göçle birlikte taşınmakta ve yaşatılmakta; dil, din, aile, idari teşkilatlanma gibi değerler korunmaktadır.

(IV) Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy: Bu boyda, Kazan Bey'in oğlu Uruz'un kâfirler tarafından tutsak edildiği ve Kazan Bey'in oğlunu kurtararak yurda geri döndüğü anlatılmaktadır. Bu boyda da, doğrudan bir göç olgusu yer almamakla beraber, -Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boy da olduğu gibi- düşmana karşı zafer kazanılmasına rağmen, başka bir memleketin işgal edilmediği, Uruz Bey'in tutsaklıktan kurtarılmasının ardından anayurda geri dönüldüğü görülmektedir.

(V) Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu: Bu boyda, Deli Dumrul'un, Azrail ile olan mücadelesi ve kendi canına karşı anne ve babasının canlarını vermeye razı olmazken, eşinin canını vermeye razı olması anlatılmaktadır. Göç olgusu ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir ayrıntı bulunmamaktadır.

(VI) Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu: Bu boyda, Kan Turalı'nın, gösterdiği kahramanlıkların bir sonucu olarak Trabzon tekürünün kızı Selcen Hatun ile evlenmesi anlatılmaktadır. Daha çok iki sevgilinin birleşmesi sürecini anlatan bu boyda, göçebe kültürüne ilişkin üretim biçiminin gereği olan pastoral göçebelik (pastoral nomadizm)¹⁴ örneği yer almamaktadır. Ancak, günümüz uluslararası göç nedenleri arasında yer alan, başka bir ülkeden ve kültürden biriyle evlilik, aile birleşimi, evlilik nedeniyle göç gibi güncel konulara dair tarihsel ve toplumsal bir örnek niteliği taşımaktadır.

(VII) Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu: Bu boyda, Kazılık Koca'nın, Bayındır Han'ın izniyle, Karadeniz kenarındaki Düzmürd Kalesi'ne yaptığı bir akın neticesinde tutsak düştüğü, oğlu Yigenek'in on altı yıl sonra-yine Bayındır Han'ın izni ve desteği ile- babasını kurtardığı, Yigenek'e yardım eden Oğuz Beyleri'nin kaleyi alarak kilisesini yıkıp mescit yaptıkları, hutbe okuttukları, ganimet topladıkları ve evlerine geri döndükleri anlatılmaktadır. Bu boyda, idari teşkilatlanma, hiyerarşik yapı ve aile-akrabalık bağlarının önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca, galip olunmasına rağmen, mescit yapılması gibi fetih sembollerinin yerine getirildiği (bu şekilde ele geçirilen yeni yaylak ve kırsak alanlarının Oğuzların göçüne açıldığı), ancak tekrar anavatana dönüldüğü görülmektedir.

¹³ Göçebe kültürünün "devlet" oluşumuna ilişkin ayrıntılı ve antropolojik bir değerlendirme için bk. Khazanov (2015).

¹⁴ Türk kültür terminolojisinde göç kavramı üzerine ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Yılmaz vd. 2010.

(VIII) Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy: Bu boyda, Oğuz kavmi, üzerine düşman gelince yurtlarını terk ederek göç ederler; tehlikenin geçmesinin ardından ise yurtlarına geri gelirler. Bir peri ile bir çobanın çocuğu olan Tepegöz'ün zulmünden kaçmak isteyen Oğuz kavmi yurtlarından kaçmak isterler; ancak Tepegöz yedi defa önlerini keserek buna izin vermez. Bunun üzerine, Oğuz kavmi Tepegöz ile bir anlaşma yapar ve Tepegöz'e yemesi için günde iki adam ve beş yüz koyun vermeye razı olurlar. Bu durum tahammül edilemez boyutlara ulaştınca, Basat isimli yiğit, Tepegöz ile mücadeleye başlar; uzun ve kurnazca bir mücadelenin ardından Tepegöz'ü öldürür. Bu boyda, önce düşmandan kaçmak için Oğuz kavminin kitlesel olarak göç ettiği, sonra da Tepegöz gibi bir felaketten kaçmak için kitlesel göçe teşebbüs edildiği belirtilmektedir. Ancak Tepegöz, Oğuz kavminin göç etmesini engelleyince, bu sefer birlikte yaşamının yollarının arandığı, zorlu bir anlaşmanın şartlarına uyulduğu görülmektedir. Anlaşmanın sürdürülmesi mümkün olmadığında ise, mücadele başlamaktadır. Bu boyda, kitlesel göç, göçün nedenleri, birlikte yaşama çabası gibi, göç olgusu açısından önemli konulara değinilmektedir.

(IX) Begil Oğlu Emren Boyu: Bayındır Han, Dokuz Tümen Gürcistan'dan gelen ve bir at, bir kılıç ve bir de çomaktan ibaret olan haracı az bulur ve bunları Oğuz iline karakolluk yapması için Begil isimli bir yiğide verir. Begil de, ailesi ve hısım akrabası ile birlikte Oğuz'dan göç eder ve Dokuz Tümen Gürcistan sınırındaki Gence'ye yerleşir. Bir av sırasında Kazan Han'ın bir sözüne gücünir ve karısına Oğuz'a başkaldırdığını söyleyerek, Gürcistan'a göç etmelerini teklif eder. Karısı buna razı olmaz ve Begil'i ava gönderir. Av sırasında Begil attan düşer ve uyluk kemiğini kırar. Begil'in yaralandığını öğrenen kâfir Tekür, Begil'in yurduna saldırır. Begil'in oğlu Emren, büyük bir kahramanlık göstererek düşmanı yener. Tekür Müslümanlığı kabul eder. Akıncılar, kâfir ülkesini yağma ederler. Bu boyda, anavatani korumak için sınır boyuna göçten bahsedilmektedir. Ayrıca, yönetimle ters düşülmesi nedeniyle Begil, başka bir ülkeye göç etmeye de niyetlenmiştir. Göç kararının alınmasında ve harekete geçilmesinde aile ve özellikle eşin önemli bir rolü olduğu görülmektedir.

(X) Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu: Uşun Koca'nın büyük oğlu Egrek, Kazan Han'dan akın izni alır; ancak Alınca kalesinde Kara Tekür'e tutsak düşer. Kardeşi Segrek, Egrek'i kurtarmak için yola çıkar ve O'nun tutsak tutulduğu koruya gelir. Burada kâfirler Egrek'e, gelen yiğidi öldürse kendisini serbest bırakacaklarını söylerler. Egrek ve Segrek karşılaştıkları zaman kardeş olduklarını anlar ve güçlerini birleştirerek kâfirleri yenerler. Oğuz'a geri dönerler. Bu boyda, akın için hiyerarşik yapıya uygun bir şekilde izin alınarak hareket edildiği görülmektedir. Ayrıca Segrek'in "*kardeşsiz Oğuz'da duramam*" diyerek önce annesinden izin istemesi ve annesinin "*kudretli Oğuz Beyleri izin verirse, git*" sözünden hareketle, idari ve hiyerarşik yapının önemsendiği; aile ve akrabalık bağları üzerinden dayanışma ve birlik duygusunun önemi vurgulanmaktadır.

(XI) Oğlu Uruz'un Salur Kazan'ı Tutsaklıktan Çıkardığı Boy: Kazan Han, bir av sırasında Tumanın Kalesi yakınlarında uykuya dalar ve kalenin Tekürü tarafından tutsak edilir. Tekürün karısının ricası üzerine, kâfirler Kazan'ı bir daha kendilerine düşmanlığa gelmeyeceğine yemin ederse ve kendilerini övüp Oğuz'u yererse serbest bırakacaklarını söylerler. Kazan "*vallahî doğru yolu koyup eğri yoldan gelmeyejim*" diyerek bir daha kendilerine düşmanlığa gelmeyeceğine yemin eder; ancak kendisini öldürseler bile kâfiri övmeyeceğini söyler. Bunu üzerine Kazan'ı yeniden hapsederler. Kazan'ın oğlu Uruz, büyüünce babasını kurtarmak için Oğuz beyleri ile birlikte yola çıkar. Savaş meydanında babasıyla karşı karşıya gelir, baba oğul olduklarını anladıklarında ise güçlerini birleştirerek kâfirlere saldırırlar. Kiliseyi yıkararak, mescit yaparlar ve geri dönerler. Bu boyda, doğrudan bir göç olgusu yer almamakla beraber, tutsaklık hâlinde ve tutsaklıktan kurtulmak amacıyla dahi, Kazan'ın

Oğuz'u yermeyi ve kâfiri övmeyi reddetmesi, günümüzdeki asimilasyon tartışmaları açısından da önemli ve tarihsel bir anlam taşımaktadır.

(XII) İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asî Olup Beyrek'in Öldüğü Boy: Bu boyda, Kazan'ın evinin yağmalanmasına katılmadıkları için Dış Oğuz beylerinin Kazan'a isyan etmesi ve mücadeleyi Kazan'ın kazandığı, Dış Oğuz beylerinin de başışlanmak istedikleri anlatılmaktadır. İç politik ilişkilerin ve gerginliklerin ilendiği bu boyda, göç olgusuyla ilişkilendirilebilecek herhangi bir ayrıntı bulunmamaktadır.

2. Dede Korkut Boylarında Göçün Nedenleri ve Sonuçları

Yukarıda belirtildiği üzere, Dede Korkut Kitabı'nda göç konusu hem dolaylı hem de doğrudan işlenmektedir. Türk kültüründe göçün yeri ve önemi ile doğru orantılı bir şekilde, göç olgusu da hemen hemen her boyda karşımıza çıkmaktadır.

Dede Korkut boylarında göçün nedenleri ve türlerine ilişkin bir sınıflandırma yapmak, uzamsal açıdan çok anlamlı olmayacaktır; nitekim Dede Korkut Kitabı'nda geçen zaman ve mekân, uluslararası sistemin (uluslararası hukuk, uluslararası örgütler, ulus- devletler, sınırlar vb.) henüz tam olarak ortaya çıkmadığı bir dönemi işaret etmektedir. Bunun yerine, uluslararası göç konusuna ilişkin, literatüre son derece değerli katkılarda bulunan Faist'in (2003: 47), kategori oluşturmada kullanılabileceğini belirttiği güncel ölçütleri, Dede Korkut boylarının uzamsal anlamıyla değerlendirmek daha yararlı olacaktır: (I) alan (yerli- uluslararası), (II) zaman (geçici-daimi), (III) akışın boyutu (bireysel, grup olarak, kitlesel), (IV) yasal durum (yasal-yasadışı), (V) neden (gönüllü işçi göçü veya zorunlu mülteci göçü). Dede Korkut Kitabı'ndaki boylarda, göçe ilişkin alan yerli olmaktan daha çok, -her ne kadar o döneme ilişkin idari ve coğrafi sınırlar çok muğlak olsa da- idari sınırların dışına doğrudur. Göç hareketini içeren zaman unsuru, bazen geçici çoğunlukla da daimidir; geçici durumlarda dahi süreler on yıllarla ifade edilecek kadar uzundur. Akışın boyutu, bazen bireysel, nadiren kitlesel (Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü Boy'da anlatılan Oğuzların kavim olarak göçü), sıklıkla grup hâlinindedir. Yasal durum, günümüz ulusal ve/veya uluslararası hukuka çerçevesinin çok dışında; ancak Oğuz Beylerinin idari teşkilatlanma ve hiyerarşik yapısına uygundur. (Kazılık Koca oğlu Yigenek Boyu'nda anlatılan Kazılık Koca'nın akın için Bayındır Han'dan izin alması örneğinde olduğu gibi, göç hareketleri idari ve hiyerarşik açıdan meşruiyete sahiptir). Neden unsuru ise, gönüllü işçi göçü veya zorunlu mülteci göçü gibi güncel başlıklarla ilişkili değildir; tespit edebildiğimiz kadarıyla altı temel nedene dayanmaktadır:

a. Politik nedenler (Dirse Han oğlu Boğaç Han Boyu ve Begil oğlu Emren Boyu)

b. Savaş (Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı Boy)

c. Esaret (Dirse Han oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı Boy, Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey oğlu Uruz Bey'in tutsak edildiği Boy, Kazılık Koca oğlu Yigenek Boyu, Uşun Koca oğlu Segrek Boyu, Oğlu Uruz'un Salur Kazan'ı tutsaklıktan çıkardığı Boy)

d. Evlilik (Kanlı Koca oğlu Kan Turalı Boyu)

e. Fetih (Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazılık Koca oğlu Yigenek Boyu, Oğlu Uruz'un Salur Kazan'ı tutsaklıktan çıkardığı Boy)

f. Felaketten kaçış (Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü Boy)

Bu bağlamda, Dede Korkut Kitabı'nda yer verilen göç olayları, birbirinden farklı fakat bütünüleyici altı özelliğe sahiptir. Dede Korkut Kitabı'nda anlatılan göç olaylarının en önemli özelliği, içinde bulunduğu çağın henüz çok başında olduğu küreselleşme sürecine rağmen, uluslararası göç olarak nitelendirilebilecek bir bağlamda olmasıdır. Göç olayları, psikolojik,

coğrafi ve siyasi sınırların ötesine taşmakta ve diğer idari yapılarla (kâfirler, kaleler gibi) karşı karşıya gelinebilmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda anlatılan göç olaylarının ikinci özelliği, asimilasyona direnilmesidir. Salur Kazan'ı oğlu Uruz'un tutsaklıktan çıkardığı boy'da anlatıldığı gibi, zor durumda iken ve karşılığında tutsaklıktan kurtulmak mümkün iken dahi, Oğuz beyleri kendi toplumlarını yermeyi ve kâfirleri övmeyi reddetmektedir. Ayrıca, birçok boyda belirtildiği üzere, yeni fethedilen yerlerde ilk yapılan işlerden bir mescit yapmak veya kiliseyi mescite çevirmektir. Ayrıca hiçbir boyda, göç hareketlerinin ardından dilde bir değişiklik olduğu görülmemektedir. Dolayısıyla, dil, din ve toplumsal değerlere bağlılık gibi olgularda, Oğuz beyleri asimile olmayı reddetmektedirler.

Üçüncü özellik, Oğuz beylerinin, diğer toplumları da asimile etmeye çalışmamasıdır. Dede Korkut boylarında, fethedilen topraklardaki insanların dillerini ve dinlerini değiştirme çabası bulunmamaktadır. Bu durum, kiliselerin mescite çevrildiği örnekler de dahi devam etmektedir. Mescit, fetih sembolü olarak görülmekte; asimilasyon çabasına rastlanmamaktadır.

Dördüncü özellik, göç hareketlerinde ailenin öneminin vurgulanmış olmasıdır. Göç, aile ile ve özellikle eş ile birlikte kararlaştırılan ve uygulamaya geçirilen bir süreçtir. Göç sürecinde, aile asla terkedilmemektedir. Aile bağları kesinlikle koparılmamakta, aile değerleri yaşatılmaktadır.

Beşinci özellik, Oğuz beylerinde, yönetim yapısının göç sürecinde dahi korunmasıdır. Beyler, eşleri, aileleri ve akrabalarının yanı sıra, askerleri ile birlikte göç etmekte ve idari teşkilatlanma sürdürülmektedir.

Altıncı ve son özellik ise, -Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boyda olduğu gibi- zor şartlarda dahi, uyum sağlama çabası, bir arada yaşama arzusu görülmektedir. Dede Korkut kitabı, bu boyutuyla, günümüzde de devam etmekte olan uyum ve entegrasyon tartışmalarına, tarihsel bir değer katmaktadır.

Sonuç

Göç, Türk Dünyasında binlerce yıldır, boyut ve şekil değiştirmekle beraber hâlen devam etmektedir; bundan sonra da devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Türk Dünyasında göç konusunda, geçmiş ve geleceğe ilişkin araştırmaları yapmak üzere toplumsal ve tarihsel tecrübeye sahip, akademik alt yapısı en güçlü ülke ise Türkiye'dir. Nitekim son dönemlerde Türkiye, göç konusundaki toplumsal zenginliği ve kavramsal çeşitliliği de en geniş şekilde yaşayan ülkedir. Bu durumun somut bir göstergesi de, Türkçe'deki göç ile ilgili kelimelerin giderek çoğalmasında anlam bulmaktadır. (Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan 1981 tarihli Türkçe Sözlük'te, "göç" sözünün bulunduğu 23 sözcüğe yer verilirken, bugün çevrimiçi ortamda sunulan Büyük Türkçe Sözlük'te, 176 farklı Türkçe sözcüğe yer verilmektedir¹⁵). Ayrıca, Türkiye sadece göç veren bir ülke olmaktan çıkarak, yoğun ve kalıcı göç dalgalarına da hedef olmaktadır. Türkiye'den göç eden ve Türkiye'ye göç eden insan ve toplumlara ilişkin, asimilasyon, uyum, entegrasyon, siyasal katılım, diaspora, lobcilik gibi kavramlar, Türkiye'nin sosyal, siyasal ve akademik gündemini yakın gelecekte çok daha fazla meşgul edecektir.

¹⁵ Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kelime1=g%C3%B6%C3%A7&k-ategori1=verilst&ayn1=dzn&konts=0 , 18.10.2015.

Göç kültürüne ili kin, tarihsel süreklili i olan, önemli ve çok de erli eserlerimiz bulunmaktadı. Ancak bunlar maalesef yeterince incelenmemi tir. Gelece i daha iyi okuyabilmek ve göç sürecinde ya anabilecek acıların önüne geçebilmek için, geçmi imizdeki temel eserleri ve bu eserlerdeki mesajı iyi incelemek gereklidir. Özellikle, küreselle me süreciyle daha da hızlanan ve büyüyen göç hareketlerinde, ba ta Türkçe olmak üzere, kültür ve kimli in ba at unsurlarının korunması için, özel ve öncelikli çalı malara ihtiyaç vardır.

Bu çalı maları, Batı dünyasının temel eserleri, bakı açısı ve kurgusuyla izah etmeye çalı mak yerine, tarihsel ve edebî eserlerimizin bu bakı açısıyla yeniden gözden geçirilmesi gereklidir; Türk dilinin ve Türk edebiyatının, göç ile olan ili kisi yeniden de erlendirilmelidir. Özellikle eski dönem eserler, sosyal bilimciler tarafından yeniden de erlendirilmelidir.

Bu çalı manın oda nda yer alan Dede Korkut Kitabı, göçle ili kilendirilecek eserlerin en önemlilerindedir. Yukarıda ayrıntılı bir ekilde tartışıldı ı üzere, Dede Korkut Kitabı'ndaki göç sınıflandırmaları, göçün nedenleri ve göçün özellikleri, geçmi ve gelecek arasında sa lam bir köprü olabilecek ayrıntılar ta ımaktadır.

Son olarak, Dede Korkut Kitabı'nda oldu u gibi, Türk tarihine ili kin eserler, Türk dili ve edebiyatı, Türk halk bilimi gibi bilim dallarının ilgi alanının dı na da ta ınarak, ba ta uluslararası ili kiler olmak üzere, sosyoloji, hukuk, psikoloji gibi di er bilim dalları tarafından da tanı ılmalı, tartışılmalı ve çalı ılmalıdır.

KAYNAKÇA

- 📖 ABADAN- UNAT N. [2006]. *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus- Ötesi Yurttaşlığa*, stanbul: stanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- 📖 BÜYÜK TÜRKÇE SÖZLÜK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts, 18.10.2015.
- 📖 CEZAR M. SERTO LU M. [2011]. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- 📖 EK C. M. [2010]. "Türk Kültüründe Göç Konferansı", Gaziantep Üniversitesi.
- 📖 ERDO AN M., KAYA A. (der.) [2015]. *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, stanbul: stanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- 📖 ERG N M. [2000]. *Dede Korkut Kitabı*, stanbul: Bo aziçi Yayınları.
- 📖 ERG N M. [2009]. *Dede Korkut Kitabı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- 📖 FAIST T. [2003]. *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, stanbul: Ba lam Yay.
- 📖 "International Migration 2013 Population Division" <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/wallchart/docs/wallchart2013.pdf>, 18.10.2015.
- 📖 PEK N. [2006]. *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon: Serander Yay.
- 📖 KALE B. [2015]. "Nüfus Hareketleri ve Göç", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Ed. . Karda , A. Balcı, ss. 605- 616, stanbul: Küre Yay.
- 📖 KHAZANOV A. M. [2015]. *Göçebe ve Dış Dünya*, stanbul: Do u Kütüphanesi.
- 📖 ÖZKAN [2013]. *Göç, İltica ve Sığınma Hukuku*, Ankara: Seçkin Yay.
- 📖 SERT D. [2014]. "Küresel Hareketlilik ve Göç", *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Ed. E. Balta, ss. 505- 524, stanbul: İletim Yay.
- 📖 TÜRKÇE SÖZLÜK [1981]. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- 📖 "World Migration Report- 2015: Migrants and Cities, New Partnerships to Manage Mobility", http://publications.iom.int/system/files/wmr2015_en.pdf, 18.10.2015.
- 📖 YILMAZ A. TELC C. [2010]. "Türk Kültür Terminolojisinde Göç Kavramı Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C: 7 S: 2. ss. 14- 33.